

HARPUT İÇ KALE KAZILARINDA BULUNAN ARTUKLU DÖNEMİ SİKKELERİ

Artuqid Era Coins That Was Found In Harput Inner Castle Excavations

İsmail AYTAÇ*

Geliş Tarihi: 02.02.2018/Kabul Tarihi: 18.03.2018

Öz

Harput İç Kale'de, 2014 ve 2017 yılları arasında yapılan kazılarda farklı plankarelerde bulunan benzer tiplerdeki 10 adet bakır Artuklu sikkesinin tanıtılması; bununla beraber Artukluların sikke tasvirlerinde çağdaşı olan devletlerden ve geçmiş uygarlıklardan nasıl etkilendikleri sorusunun sikkeler ışığında cevaplanması makalenin amacını oluşturmaktadır. Harput İç Kale'de ele geçirilen Artuklu sikkelerinin bir makaleye ilk kez konu olması da makalenin önemini ortaya koymaktadır.

Makalenin giriş bölümü iki başlıktan oluşmaktadır: İlk Harput İç Kale kazılarının tarihçesi hakkında bilgi verilmiş, sonra Harput'ta Artukoğulları Devri anlatılmıştır. Değerlendirme bölümünde, sikkeler üzerindeki tasvirler melek ve büst tasvirli olarak iki grupta incelenmiş, bu tasvirlerin ne anlama geldiği farklı yorumlar katılarak izah edilmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde, sikkeler üzerindeki yazı ve betimlemelerin ortak özellikleri, farklılıkları ele alınarak tablo ile açıklanmıştır. Buna göre tarafımızca; 1-4 numaralı sikkeler Fahreddin Kara Arslan, 5 ve 6 numaralı sikkeler Nureddin Muhammed, 7-10 numaralı sikkeler ise İmameddin Ebubekir Dönemlerine tarihlenmiştir.

Katalog bölümünde sikkeler kronolojik olarak yerleştirilmiştir. Sikkeler ait oldukları döneme ve (varsa) darp yıllarına göre sıralanmıştır. Katalogda kodlar arasındaki farklılık, 2017 yılı kazı sezonunda plankarelerin deniz seviyesine olan yüksekliğinin temel alınmasından kaynaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Harput, Harput Kalesi, Kazı, Artuklular, Artuklu Sikkeleri.

Abstract

This statement focuses on presenting 10 copper Artuqid coin that was found in different sections of Harput Inner Castle Excavations between 2014 and 2017, and also answering how Artuquids be affected for descriptions on coins by other states that exist past and his own period. Also, being an article subject first time of Artuqid coins that was found in Harput Inner castle is also reveals the importance of this article.

* Prof. Dr., Harput İç Kale Kazısı Başkanı, Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Bölümü, ELAZIĞ. El-mek: iaytac@firat.edu.tr

Statement's introduction title consist two parts: presenting informations about history of Harput Inner Castle Excavations, and Artuqid Era in Harput. In the examination title, descriptions on coins examined in groups of angel and bust-described coins, and also, meanings of coin's descriptions explained by using different interpretations. In the result title, differencies and similarities of writings and descriptions on coins explained with using chart. According to this, 1-4 numbered coins belongs to Fahrettin Kara Arslan era, 5 and 6 numbered coins are belongs to Nureddin Muhammed era, and 7-10 numbered coins are belongs to İmameddin Ebubekir era.

In the catalog section, coins are placed by cronological order. Coins sorted by its periods and (if exist) making years. Due to the grids are based on sea-level in 2017 excavation season, there is a differencies between codes in catalogue.

Keywords: Harput, Harput Castle, Excavation, Artuquids, Artuqid Coins.

GİRİŞ

1. Harput İç Kale Kazılarının Tarihçesi

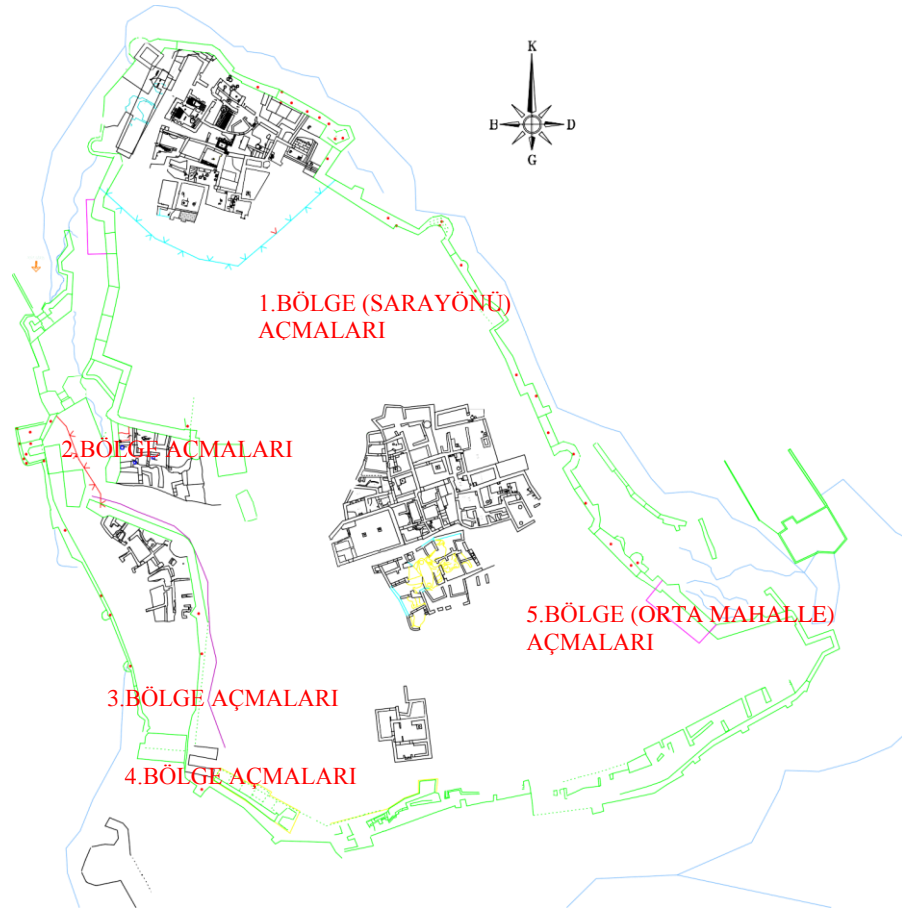
2005-2009 yılları arasında Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Müdürlüğü'nün başkanlığında, Prof. Dr. Veli Sevin'in bilimsel danışmanlığında Harput İç Kale'nin ilk dönem kazı çalışmaları yapılmıştır. Bu yıllar arasında Urartu Sarnıcı'nda, 3. Bölgede yer alan Artuklu Sarnıcı'nda, 5. Bölgede yer alan Orta Mahalle adasında ve iç kalenin güneyinde bulunan konakta çalışmalar yapılmış, ardından kazılara 5 yıl ara verilmiştir¹

22 Ağustos 2014 tarihinde Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi başkanlığında, Prof. Dr. İsmail Aytaç'ın bilimsel danışmanlığında kazılar yeniden başlatılmış ve buluntularla ilgili olarak bazı yayınlar gerçekleştirilmiştir (Aytaç 2017a: 191-210).

Harput İç Kale kazıları 2015 yılında Bakanlar Kurulu kazısı statüsü kazanmış ve kazı başkanlığı görevini Prof. Dr. İsmail AYTAÇ gerçekleştirmiştir. Bu yıla ait kazı sonuçları da yayınlanmıştır (Aytaç 2017b: 563-579). 2016 yılında, 1. Bölgede, 5. Bölgede ve Urartu Sarnıcı havalandırma boşluğu sondaj kazısı yapılmıştır.

2017 kazı sezonunda 1. Bölgede ve 2. Bölgede kazı çalışmaları yapılmıştır (**Plan 1**). 2014-2017 yılları arasında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında farklı dönemlerden günlük kullanıma ait çeşitli form ve tekniklerde yapılmış sırlı-sırsız seramik parçaları, cam, metal, kemik objeler ve takıların yanı sıra savaş izlerini taşıyan mancınık taşları, ok uçları ve fişekler ele geçirilmiştir.

¹ 2005-2009 yılları arasında gerçekleştirilen kazı çalışmaları için bakınız; Sevin, Sevin ve Kalsen 2011: 103 v.d.

Plan 1: 2014-2017 sezonları arasında Harput İç Kale’de kazısı yapılan alanların rölövesi.

2. Harput’ta Artuklular Devri

Harput, Doğu Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Fırat Bölümü içinde yer alan bugünkü Elazığ il sınırlarının 5 km kuzeydoğusundadır. Kuzeyinde Kızıldağ, doğusunda Hasret Dağı, güneyinde bereketli bir ova olan Uluova yer almaktadır (Şengün 2012: 1).

Harput ve çevresi, yaşam için elverişli koşulları sayesinde bölgeye barınan kadim halkları kucağında büyütüştür. O kadim medeniyetler de

yaptıkları eserler sayesinde hem coğrafyayı her taşın altında bir iz bulunan medeniyet yuvası haline getirmişler hem de eserleri koruyarak, eklemeler yaparak günümüze kadar ulaşmasını sağlamışlardır. Bu sayede Harput ve çevresi, barındırdığı kültür hazinelerini ve güzelliklerini bir sünger gibi emerek tarih hafızamızı her daim zinde tutmaktadır. Harput'a gelen birçok gezgin Harput'un bu güzelliklerine notlarında yer vermiştir. Örneğin, İngiliz gezgin H.F. Tozer, anılarında yerli halkın cennet bahçelerinin Harput'ta olduğuna inandığından söz etmiştir (Tozer 1881: 215).

Sarp kayalık bir zemin üzerine konumlandırılan Harput Kalesi, güvenlik açısından korunaklı ve ovaya hâkim durumundan dolayı Urartulardan başlayarak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar sürekli iskân yaşamıştır (**Resim 1**). Bununla beraber, 2016 yılı mayıs ayında, Harput'ta Nevruz Ormanları olarak bilinen alanda M.Ö. 2000-1850 yılları arasına ait olduğu tahmin edilen ve Harput Kabartması olarak adlandırılan rölyefin bulunması, Harput'un bilinen tarihini daha da geriye götürmüştür (Demir, Abay ve Sevin 2016: VII-XVI).

Resim 1: Harput Kalesi'nin uçangöz ile çekilen görüntüsü.

11. yüzyılda Bizans'ın elinde olan Harput'un, aynı yüzyılda Türkler tarafından kalıcı olarak ele geçirilmesi Malazgirt Savaşı'nın akabinde olmuştur. 26 Ağustos 1071 tarihinde gerçekleşen savaşta Bizans imparatoru IV. Romanos Diogenes (1 Ocak 1068-19 Ağustos 1071) ile Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Alp Arslan (1064-25 Kasım 1072) karşı karşıya gelmiş ve savaşta Sultan Alp Arslan kazanmıştır. Nihayetinde Türkler, Bizans'ın elinde

olan topraklara taarruz ve fetih hareketi başlatmışlardır (Ostrogorsky 1991: 319). Sultan Alp Arslan ile geniş alan bulan taarruz ve fetih hareketleri, Sultan Melikşah (1072-1092) zamanında da hızla devam etmiştir (Yazıcı 2014: 224). Türk-İslam ordusunun komutanları, zafer halkasını genişletmek için birbirleriyle yarış içinde olmuştur. Bu komutanlardan Çubuk Bey, 1085 yılında Bizans imparatoru I. Alexius Komnenos'un (4 Nisan 1081-15 Ağustos 1118) tercümanı ve komutanı olan Philaretos'un elinde olan Harput ve çevresini fethetmiş, Philaretos'u da Sultan Melikşah'a teslim etmiştir (Ardıçoğlu 1997: 49; Bezer 1997: 67-92). Bu fetihten sonra, Çubukoğulları tarafından oluşturulan barış ortamı sayesinde Harput'a göç akını başlamıştır (Anonim 1982: 2474-2582).

Çubuk Bey'in ve halefi Mehmed Bey'in ölümünden sonra Harput'ta Çubukoğulları Dönemi (1085-1115) sona ermiştir. 1115 yılından itibaren Artuk Bey'in torunu olan Belek, Harput'ta hüküm sürmeye başlamış ve böylece burada ilk Artuklu Beyliği kurulmuştur (Ardıçoğlu 1966b: 18; Ataoğlu 1992: 53-57).

Belek, Haçlılara karşı kazandığı zaferlerle İslam dünyasını her daim sevince boğmuş ve bu durum onun yükselmesine vesile olmuştur. Sultan I. Kılıç Arslan vefat edince, dul kalan eşi Ayşe Hatun ile 1113 yılında evlenerek, Kılıç Arslan'ın oğluna da atabey olmuştur (Turan 2016: 179). Mengücekler, Belek'in bu yükselişini engellemek amacıyla 1120 yılında onun hâkim olduğu bölgelere saldırılar düzenlemişlerdir (Sevim 2014: 157). Belek'in dizginlenemeyeceğini anlayan Mengücekler, Trabzon Dükü Konstantin Gabras'tan yardım istemişlerdir. Oluşturulan askeri birlikler Belek tarafından perişan edilmiş, esir düşen Konstantin Gabras da 30.000 dinar karşılığında serbest bırakılmıştır (Abu'l Farac 1987: 356). Belek'in, 13 Eylül 1122 tarihinde Urfa Eyaleti'nin Taftil köyünde Franklarla yaptığı savaşta Urfa Kontu Joscelin de Courtenay ve Birecik Senyörü Galeran de Pusiet'i zincire vurarak Harput Kalesi'nde zindana attırmasından dolayı tüm Hıristiyanlar matem tutmuş, büyük korkuya kapılmıştır (Mateos 2000: 271 v.d.). Haçlılar, hem kendileri için aşağılayıcı olan bu durumun intikamını almak hem de İlgazi'nin ölümü üzerine otorite boşluğuna düşen Artukluları yok etmek için 1123 yılında Kudüs Frank Kralı II. Baudouin önderliğinde harekete geçmişlerdir. Ancak, o da Belek'in askerleri tarafından yakalanmış ve diğer esirler gibi Harput Kalesi'ne götürülmüştür (Kırpık 2009: 243-256; Kalanisi 2015: 87). Turuş Meydan Muharebesi olarak geçen bu olay İslam dünyasında sevinç ve gururla karşılık bulmuş ve Belek'e "Gazi" unvanı verilmiştir Öztuna 1964: 124; Turan 1992: 65-70). Ayrıca Irak Selçuklu Sultanı Mahmud, bu zaferden sonra Belek Gazi'yi Haçlılara karşı savaşan

İslam ordularının başkomutanı olarak ödüllendirmiştir (Alptekin 1992a: 402-403).

Belek Gazi sefere gittiğinde, kaledeki askerlerin azlığından yararlanan Franklar, yukarıda adları geçen esirleri kurtarmak için Harput Kalesi'ne baskın yapmıştır. Baskın haberini alan Belek Gazi, hızla Harput'a dönmüş ve kaleyi yeniden ele geçirerek önceden kaçan Urfa Kontu hariç diğer esirleri güvenli yer olan Harran'a göndermiştir (Esir 1987a: 485; Azimi 2006: 155.) Haçlılara karşı sefer düzenledikten sonra, Menbiç'ten gelen isyan haberi üzerine oraya doğru ilerlemiş, 1124 yılında, Menbiç'i ihata ettiği sırada kaleden gelen bir okla şehit düşmüştür (Urfalı Mateos 2000: 277 v.d.; İbn al Adim 2011: 90). Ruhunu teslim ederken son sözleri: *"Bu bütün Müslümanlara isabet eden bir musibettir."* olmuştur (Demirkent 1987: 51).

Kudretli ve cengâver bir hükümdar olan Belek Gazi'nin şehadetinden sonra, kendisinin erkek evladı olmadığından, hükmettiği topraklar Artuklu beyleri arasında pay edilmiştir. Toprak paylaşımı yapan beyler, Haçlılarla mücadelede İl Gazi, Belek Gazi ve Sökmen gibi pek etkin olamamışlardır (Usta 2002: 357-374). Otoriteyi tek elde toplayamadıklarından dolayı enerjilerinin bir kısmını aralarında vuku bulan toprak kavgalarına harcamışlardır.

Belek Gazi'den sonra amcası İlgazi'nin oğlu Süleyman Harput'a hâkim olmuştur (Sunguroğlu 1958: 113; Azimi 2006: 58). Süleyman'ın kısa süre sonra ölmesiyle Harput ve çevresi, Sökmen oğlu Davud'un (Rükneddin Davud) eline geçmiştir (Turan 1980: 153). Bu durumdan rahatsız olan ve bölgede hak iddia eden Belek Gazi'nin eski eşi Ayşe Hatun ile Sökmen oğlu Davud'un arası açılmıştır. Aralarına bir savaş dahi gerçekleşse de Arap emiri Sadaka onları barıştırmıştır (Ünal 1989: 17; Metin 2013: 53). 1144 yılında Sökmen oğlu Davud ölünce yerine oğlu Fahreddin Kara Arslan Hısn-ı Keyfa Artukluları tahtına geçmiştir (Abu'l Farac 1987: 377). Ancak Fahreddin Kara Arslan taht için İmameddin Zengi'nin desteğini alan kardeşi Arslan-Doğmuş ile mücadele etmiştir. Fahreddin Kara Arslan, Selçuklu sultanı Mesud'dan destek görünce İmameddin Zengi de Arslan-Doğmuş'u tutmaktan vazgeçmiştir. Böylelikle kardeşine üstün gelen Fahreddin Kara Arslan 1146'da yeniden tahta geçmiştir (Turan 2016: 205). Bu dönemde Harput, damadı Fahreddin Kara Arslan'ın Amid seferinde olmasını fırsat bilen Danişmendli Yağı Basan tarafından yağmalanmıştır. Yağma haberini alan Fahreddin Kara Arslan Amid kuşatmasını sonlandırıp kayınpederine karşı harekete geçmiştir (Kayhan 2008: 53-72). 1163 yılında Harput'un yönetimini oğlu Nasreddin'e bırakan Kara Arslan, onun bir yıl sonra ölmesiyle büyük üzüntü yaşamıştı (Danık 2001: 11). Yönetim yeri Hısn-ı Keyfa olmasına rağmen babası Sökmen oğlu Davud gibi zamanının çoğunu

geçirdiği Harput'ta 1174 yılında vefat etmiştir (Ardıçoğlu 1997: 60; Sunguroğlu 1958: 114).

Kara Arslan'dan sonra oğlu Nureddin Muhammed Hısn-ı Keyfa Artukluları'nın başına geçmiştir. Babası, ölmeden önce dostu Atabeg Nureddin Mahmud'a oğlu Muhammed'i ve topraklarını emanet etmiştir. Nureddin Mahmud da buna uymuş, hatta kardeşi Musul hükümdarı Kudbeddin Mevdud, Hısn-ı Keyfa'ya saldırıya niyetlenince kendisi buna engel olmuştur (Turan 1980: 165; Esir 1987b: 267).

Nureddin Muhammed, bir dönem Anadolu Selçuklu Devleti ile Eyyubileri savaşın eşiğine getirmiştir. Anadolu Selçuklu hükümdarı II. Kılıç Arslan, kızı Selçuk(a) Hatun'u Nureddin Muhammed'le evlendirmişti². Ancak Nureddin daha sonra gönlünü bir şarkıcıya kaptırmıştır (Merçil 1991: 245; Esir 1987b: 370). Nihayetinde eşine kötü davranıp onu zelil hale getirdiği için II. Kılıç Arslan kendisine haddini bildirmek üzere yola çıkınca Nureddin Muhammed de Selahaddin Eyyubi'ye sığınmıştır (1181), (Abu'l Farac 1987: 425 v.d.).

Nureddin Muhammed, denge siyaseti izleyerek topraklarını korumaya çalışmıştır. Selahaddin Eyyubi'nin de niyeti muhtemelen Doğu Anadolu'da kendisine iyice yer edinmek olmuştur. Belki de bu yüzden Nureddin Muhammed'e Amid topraklarını vermiştir³. Bu sayede Selahaddin Eyyubi, Nureddin Muhammed'in kendisine bağlılığını devam ettirmesini ve sadık kalmasını amaçlamıştır (Sümer 1990: 37). Nureddin Muhammed'e kızıp sefere çıkan II. Kılıç Arslan da, hem onur kırıcı bu durumu düzeltmeyi hem de kızıyla evlenirken Nureddin Muhammed'e verdiği çeyizlik toprakları geri almak niyetiyle (Üresin 2005: 130 v.d.) Anadolu'da birliği tesis etmeyi amaçlamıştır (Sevim ve Merçil 2014: 550).

Selahaddin Eyyubi 1185 yılında Musul seferi için Nureddin Muhammed'den yardım istemiştir. Nureddin hasta olduğu için kendisinin yerine kardeşi İmameddin Ebu Bekir sefere katılmıştır (Abu'l Farac 1987: 435). Ebu Bekir Musul'dayken ağabeyi Nureddin Muhammed'in ölüm haberini alır almaz tahtı ele geçirmek amacıyla Hısn-ı Keyfa'ya doğru hareket etmiş, ancak yeğeni II. Sökmen kendisinden önce davranarak onun niyetini boşa çıkarmıştır (Sunguroğlu 1958: 115; Turan 1980: 172; Esir 1987b: 407). Bunun üzerine Harput'a yönelen Ebu Bekir, o zamana kadar Hısn-ı Keyfa-Amid Artukluları'na bağlı olan bu bölgeyi 1185'te ele geçirerek yaklaşık 49

² Selçuk Hatun daha sonra devrin Abbasi halifesi ile evlenmiştir. Bakınız; Turan, 1980: 169 v.d.

³ Amid'in Hısn-ı Keyfa Artukluları'na verilmesiyle bu şube Hısn-ı Keyfa-Amid Artukluları olarak adlandırılmıştır (Butak 1947: 11).

yıl devam edecek olan Harput Artukluları'nı kurmuştur (Öztuna 1964: 126; Bulduk 2004: 61).

İmameddin Ebu Bekir 1204 yılında ölünce yerine oğlu Nizameddin İbrahim geçmiştir. Bu hükümdar da babası gibi denge siyaseti izleyerek Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlılığını bildirmiştir (Çelik ve Yıldırım 2013: 545-560). Ne var ki; Nizameddin İbrahim'in saltanatının ilk zamanlarında, Hısn-ı Keyfa-Amid Artuklu hükümdarı Nasırüddin Mahmud, Harput'un İmameddin Ebu Bekir tarafından bağımsız ilan edilmesine içerlemiş olacak ki, Eyyubilerin de yardımını alarak, Harput'u yeniden Hısn-ı Keyfa-Amid Artukluları'na bağlamak için yola çıkmıştır (Çetin 2016: 158; Esir 1987c: 170 v.d.). Bunun üzerine Nizameddin İbrahim de Anadolu Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev' den yardım talep etmiştir. Nasırüddin Mahmud, gönderilen yardım üzerine Harput'u ele geçiremeyeceğini anlayarak kuşatmayı kaldırmıştır (Turan 2016: 299 v.d.).

Nizameddin İbrahim 1223 yılında vefat edip yerine oğlu İzzeddin Ahmed'in⁴ (H. 620-631/M. 1223-1234) tahtta olduğu 1227 yılında Harput, Celaleddin Harzemşah ve Moğollar tarafından kısa süreliğine de olsa ele geçirilmiştir (Danık 2001: 11). İzzeddin Ahmed'in vefatından sonra ise, genel kanaate göre Nureddin Artukşah (H. 631/M. 1234) başa geçmiş ve kendisi Anadolu'ya sefer düzenlemek isteyen Eyyubilerle ittifak kurunca, Anadolu Selçuklu hükümdarı Alaeddin Keykubad tarafından 1234 yılında tahttan indirilmiştir (Ardıçoğlu 1997: 78; Sunguroğlu 1958: 116). Ancak Alaeddin Keykubad, Nureddin Artukşah'ın canını bağışlamış, hatta ona ve yanında bulunanlara çeşitli hediyeler vermiştir (Bibi 1996: 442; Yazıcızade 2009: 599). Böylece Artuklular'ın Harput kolu son bulmuştur (Alptekin 1992b: 45-51).

Harput'ta Artuklular devrini Artuk Bey'in torunu Behram oğlu Belek Gazi'den başlatmak yerinde olacaktır. Bu perspektiften bakıldığında Artuklular, yaklaşık 119 yıl (1115-1234) Harput'ta hüküm sürmüşlerdir. Bu zaman dilimi içerisinde Harput, 9 yıl boyunca (1115-1124) Belek Gazi'nin kontrolünde kalmış, ardından Hısn-ı Keyfa-Amid Artukluları hükümdarlarından sırasıyla Sökmen oğlu Davud, Fahreddin Kara Arslan ve Nureddin Muhammed buraya 61 yıl boyunca (1124-1185) hâkim olmuşlardır. Daha sonra, Fahreddin Kara Arslan'ın oğlu İmameddin Ebu Bekir, Hısn-ı Keyfa-Amid Artukluları'ndan bağımsız olarak Harput Artukluları'nı kurmuştur. Harput Artukluları da yaklaşık 49 yıl sürmüş (1185-1234), son hükümdarı da Nureddin Artukşah olmuştur. Buna muvazi, hiçbir zaman tam bağımsız olamayan

⁴ Sevim ve Yücel'e göre İzzeddin Ahmed son Artuklu hükümdarıdır. Bakınız; Sevim ve Yücel 1989: 214 v.d.

ve çoğu Türk devleti gibi merkezi bir devlet kuramayan Artuklular, varlıklarını sürdürebilmek için genellikle denge siyaseti izlemiştir (Alptekin 1991: 415-418; Öztuna 1964; 123). Bununla beraber, Artuklular, Harput'ta gerek iç kalede⁵ gerekse çevresinde imara önem vererek birçok eser yapmışlardır⁶. Mevcutları ise koruma ve onarma çabası içinde olmuşlardır⁷. Ayrıca, halka her zaman iyi davranmışlar hatta vergileri bile kaldırmışlardır⁸. Harput Artukluları ilmi çalışmaları da her zaman desteklemiş ve teşvik etmiştir. Örneğin; İmameddin Ebubekir zamanında ilmi çalışmalar yapılmış ve bilindiği kadarıyla bir eser de kendisine ithaf edilmiştir (Artuk ve Artuk 1993: 51). Aynı şekilde Melik İzzeddin Ahmed zamanında müellifi belli olmayan el-Tenkihat (التنقيحات) adlı eser yazılmış ve kendisine takdim edilmiştir (Ardıçoğlu 1997: 74; Galib 1311: 22 v.d.).

DEĞERLENDİRME

Harput İç Kale kazılarında; Geç Roma, Erken Bizans, Emevi/Abbasi, Orta Bizans, Danişmendli⁹, Artuklu, Anadolu Selçuklu, İlhanlı, Akkoyunlu, Safevi ve Osmanlı Dönemlerine ait çok sayıda bakır sikke, az sayıda da gümüş sikke ele geçirilmiştir. Bunlar arasında Bizans Dönemi sikkeleri hakkında tarafımızca bir makale yayınlanmıştır (Aytaç 2017c: 140-153).

Harput İç Kale'de 2014 ve 2016 yılları kazı sezonlarından 4'er adet, 2017 yılı kazı sezonundan da 2 adet olmak üzere, farklı plan karelerden toplam 10 adet Artuklu sikkesi ele geçirilmiştir.¹⁰ Sikkelerden 6 tanesi (Sikke No: 1-6) Hısn-ı Keyfa-Amid Artukluları'na (H. 495-629/M. 1101-1231) aittir. Bunlar arasında 1-4 numaralı sikkeler Fahreddin Kara Arslan Devrine (H. 539-570/M. 1144-1174), 5 ve 6 numaralı sikkeler de Nureddin Muhammed Devrine (H. 570-581/M. 1174-1185) tarihlendirilmiştir. Diğer 4 adet figürlü Artuklu sikkesi ise (Sikke No: 7-10) Harput Artukluları (H. 581-631/M. 1185-1233) kurucusu İmameddin Ebubekir Devrine (H. 581-600/M. 1185-1203) aittir (**Tablo 1**).

⁵ Harput İç Kale'de Artuklular tarafından yapıldığı düşünülen eserler için bakınız; Danık 2000: 103-111; Danık 2001: 29 v.d.; Sevin, Sevin ve Kalsen 2011: 119; Sevin, Sevin ve Aşan 2013: 789-799.

⁶ Harput'ta Artuklu eserleri için bakınız; Ardıçoğlu 1966a: 12-13; Aslanapa: 1989: 106; Altun 1978: 27 v.d.; Danık 1996: 339-368.

⁷ Artukluların iç kalede yaptırdığı onarım faaliyetleri için bakınız; Ardıçoğlu 1939: 41-48; Sunguroğlu 1958: 262 v.d.; Ardıçoğlu 1997: 72 v.d.

⁸ Harput Ulu Camii'ndeki vergi kitabesi bunun en güzel örneğidir. Ayrıntılar için bakınız; Oral'dan aktaran Durukan 2005: 305-337.

⁹ İç Kale kazılarında bulunan Danişmendli sikkesi için bakınız; Tekin 2007: 49-51.

¹⁰ 2015 yılı kazı sezonunda Artuklu sikkesi bulunmamıştır.

SİKKE NO	BÖLGE/AÇMA	ENV./ET. NO	KOD	ÇAP	AĞIRLIK	HÜKÜMDAR	DÖNEM
1	1.B./B-1	Env. No: HK/14-23	-95 cm	28 mm	10.00 gr	Fahreddin Kara Arslan H.539-570/M.1144-1174	HISN-I KEYFA-AMİD ARTUK-LULARI H.495-629/M.110 1-1231
2	4.B./A-1	Et. No: HK/14-60	-3.70 m	18 mm	2.91 gr		
3	1. B./B-2/M-II	Env. No: HK/16-52	-2.70 m	22 mm	3.10 gr		
4	5.B./F-1/F-2 O.M.	Env. No: HK/16-38	-1.30 m	21 mm	2.72 gr		
5	3.B./A-3	Env. No: HK/14-24	-80 cm	31 mm	13.85 gr	Nureddin Muhammed H.570-581/M.1174-1185	
6	1.B./C-1/C-2 O. M.	Env. No: HK/16-46	-1.80 m	30 mm	10.51 gr		
7	1.B./C-3/M-I	Env. No: HK/16-48	-2.25 m	23 mm	3.00 gr	İmameddin Ebubekir H.581-600/M.1185-1203	HARPUR ARTUK-LULARI H.581-631/M.118 5-1234
8	3.B./A-2	Et. No: HK/14-20	-1.40 m	21 mm	4.25 gr		
9	2.B.	Env. No: HK/17-131	Yüzey	20 mm	4.18 gr		
10	1.B./D-5/M-II	Et. No: HK/17-5	1439.59 m	21 mm	3.62 gr		

Tablo 1: Katalogda yer alan sikkelerin genel tablosu.

İslam dünyasında figürlü sikkelerin kullanımı Emevi halifesi Abdülmelik bin Mervan zamanına (H.65-85/M.685-705) kadar devam etmiştir. Onun yapmış olduğu son parasal reform ile sikkeler üzerinde yer alan figürler yerini sadece yazıya bırakmıştır (Özme 1993: 14; Erkoçoğlu 2006: 171-186). Bu durum, Müslüman-Türk beylik ve devletlerinin ortaya çıkışına kadar devam etmiş, bu beylikler/devletler zamanında figürlü sikke kullanımı oldukça yaygın hale gelmiştir (Sivrioğlu 2014: 50-71). Örneğin; Anadolu Selçuklu Devleti, Zengiler, Danişmendliler ve Artuklular sıklıkla figürlü sikke kullanmışlardır (Tekin 2009: 179-184; Hillenbrand 2005: 136). Figürlü betimlemeler sadece sikkeler üzerinde yer almayıp, dönemin kamusal yapılarından günlük kullanım eşyalarına kadar insan elinin değdiği birçok eserde sevilerek kullanılmıştır¹¹.

Orta Çağ Anadolu'sunda, Müslüman beylik ve devletler içinde en çok sikke darby yapan Artukluların bakır sikkeleri yoğun olmakla birlikte az da olsa gümüş sikke örnekleri de mevcuttur (Artuk ve Artuk 1993: 9). Sikkelerinde genel olarak Yunan ve Roma tarzı ağır basarken, Bizans, Sasani,

¹¹ Örnek eserler için bakınız; Altun 1978: 200 v.d; Deniz 2007: 51-76; Ünal 2007: 305-320; Aytaç 2010: 506-525.

Orta Asya ve İslam etkileri de görülmektedir (Yapı Kredi Yayınları 1994: 24; Parlar 2005: 357-364). Bunun yanı sıra Artuklular, dönemin dini ve siyasi rekabetine ortak olma gayesi içindedir. Bizans sikkelerinde görülen Hıristiyanlıkla ilgili söylemlere karşı İslami söylemler eklemiştir. Örneğin; Bizans sikkelerinde görülen *IC XC* (İsa), *IC XC NIKA* (İsa kazanır, İsa'nın zaferine), *IhS'YS XRIST'YS BASILEY BASILE* (İsa krallar kralı), *Emma-NOVHA* (Tanrı bizimlemdir) (Tekin 1999: 35), gibi propaganda amaçlı dini monogram ve ibarelere, karşı bir propaganda geliştirerek sikkelerinde; *Fahreddin*, *Nureddin*, *İmameddin* gibi unvan ve lakapların yanı sıra; *Melik'ül Ümera*, *Emir'ül Mü'minin*, *el-Adil*, *el-Âlim* gibi dini ifadelerle ve ayrıca halife adlarına yer vermişlerdir¹². Bizans'a karşı, İslam dünyasında Emevi halifesi Abdülmelik bin Mervan zamanında da dini üstünlük anlayışı, siyasi ve ekonomik çıkarlar üzerinde kurulmuş olan propaganda üslubu öyle görülüyor ki diğer İslam devletlerinde de devam etmiştir (Morrison 2002: 58 v.d.; Hillenbrand 2005: 23; Eagleton ve Williams 2011: 121 v.d.).

Katalogda bulunan 10 Artuklu sikkesinden 4 tanesi (Sikke No: 1, 2, 5 ve 6) melek tasvirlidir. Artuklu sikkelerinde ana motif olarak genelde melek figürü kullanılmaktadır (Parlar 2001: 125). 1 numaralı sikkede yer alan Victoria figürü Roma İmparatoru Constantinus I (306-337) zamanında basılan solidusların üzerinde görülmektedir¹³. Sikkenin ön yüzündeki lejantta aşınma nedeniyle belli olmayan yazılar, örnekleriyle kıyaslandığında; VICTORIA CONSTANTINI AVG olarak görülmektedir (Poole 1875: 17; Artuk ve Artuk 1971: 392). Yine örneklerde Victoria'nın ayakları altında bulunan SIS yazısının Roma eyaleti Pannonia'da bulunan Siscia darphanesinin kısaltması olup Fahreddin Kara Arslan Döneminde bu sikkenin kopyası yapılmıştır (Uykur 2010a: 300; Poole 1875: 17). Meleğin elinde tuttuğu levhada görülen VOT XXX yazısı ise VOTA'nın kısaltılmış hali olup adak, yemin manasında kullanılmaktadır. İmparatorlar tahta çıkış yıllarını/yıldönümlerini kutlamak için adakta bulunurlardı (Tulay 2001: 211). Bu sebeple XXX rakamı da imparatorun tahta çıkışının 30. yılı ya da 30. yıl dileği manasına geldiği düşünülmektedir. Ayrıca, meleğin vahiy meleği olan Cebrail'e, elinde tuttuğu levha da dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'e benzetilmektedir (N. Lowick'ten aktaran Spengler ve Sayles 1992: 13). 2 numaralı sikkede başı haleli melek figürü aşınma nedeniyle tam olarak görünmemektedir. Bununla beraber meleğin sol üst kısmındaki lejantında el-İmam (الإمام) ibaresi vardır. Aşınma nedeniyle görülemeyen devamında halife adına yer veriliyor olabilir. 5 numaralı sikkede görülen başı haleli meleğin kolları arasında yer

¹² Artuklu sikkelerinin propaganda aracı olarak darp edilmesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız; Uykur 2010a: 295 v.d.

¹³ Constantine I'in Victoria betimli sikkeleri için bakınız; Bruun 1966: 456 v.d.

alan nesne parşömen (Poole 1875: 18), tomar (Galib 1311: 7), ya da meleğin kuyruğu (Akkaya 2011: 149) olarak yorumlanmıştır. Meleğin kanatlarından birinin yukarı, diğerinin aşağı doğru olması yersel ve göksel bağlantının Bizans melek ikonografisinde dünyevi ve göksel krallıkların uyumu olarak yorumlanmaktadır (Aydın 2008: 149-170). Bu uyumun Müslüman yapısı olan Artuklular'da da değişikliğe uğramadan devam ettiği düşünülmektedir. Ayrıca haberci yönünün vurgulanması nedeniyle bunun Cebrail olduğu sanılmaktadır (Uykur 2010a: 371). Sikkenin arka yüzünde ise Abbasi halifesi Mustazi bi'Emrullah'ın (H. 566-577/M. 1170-1180) adı yer almıştır.

Katalogda yer alan melek figürlü diğer sikke 6 numaralıdır. Sikkenin ön yüzünde meleklerin taşıdığı tahtta temsili olarak Nureddin Muhammed betimlenmiştir. Oturuş şeklinin karizmatik bir üslubu olup beden dilinde asilliğin, asaletin ve egemenliğin hâkim olduğu izlenimi verir. Araştırmacıların açıklamaları, hükümdarın sağ elinde tuttuğu cismin küre olduğu konusunda ortak bir fikir oluşturmaktadır (Poole 1875: 18; Galib 1311: 8; Artuk ve Artuk 1971: 76; Spengler ve Sayles 1992: 28). Söz konusu kürenin, Türkler' in cihan hâkimiyeti mefkûresini yansıtmakta olan "Kızılelma"¹⁴ ülküsünü simgesel olarak "ulaşılması amaçlanan hedefi" yansıttığı düşünülebilir. Nitekim kızıl elma, hükümdar alameti olarak görülmüş (Çoruhlu 2010: 208) ve Osmanlı Devleti zamanında da aynı anlayış devam etmiştir (Mahir 2000: 91-98). Nureddin Muhammed'in bu denli güçlü aksedilmesinde başka örnek de Diyarbakır'da bulunan Urfa Kapısı'nın kitabesi gösterilebilir¹⁵. İbrahim Artuk ve Cevriye Artuk' a göre söz konusu kitabede Nureddin Muhammed "sultan" olarak anılmaktadır (Artuk ve Artuk 1993: 18).

Antropomorfik meleklerin hükümdar tahtını taşıması, Nureddin Muhammed'in hükümdarlığına ruhani bir hava katmış, hâkimiyetini koruyucu ve perçinleyici bir üslup oluşturmuştur. Bu bağlamda söz konusu melekler Hafaza melekleri yani koruyucu, gözetleyici melekler denilebilir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de insanların koruyucu meleklerinin olduğu anlatılmaktadır (Ra'd, 13/11). Yukarıda bahsi geçen Urfa Kapısı kitabesinde, "yüksekliklerin medarı" ibaresinin geçmesi de bu göksel bağın, Nureddin Muhammed'in hükümdarlığını muhafaza edici ve perçinleyici etkisine işareti olarak görülebilir. Sikkenin arka yüzünde ise, Abbasi halifesi Mustazi bi'Emrullah'ın yerine geçen Nasır-Lidinullah'ın (H. 575-622/M. 1180-1225) adı yer almıştır.

¹⁴ Kızılelma için bakınız; Gökyay 2002: 559-561.

¹⁵ Kitabenin Türkçe metni için bakınız; Parla, 2005, 57-84.

Hükümdar tahtının ucunda yer alan saadet düğümü Anadolu'da Antik zamandan beri kullanılmagelmiştir. Antik Dönemdeki adı Herakles düğümü olup Bizans, Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde sikkeler üzerinde, mimaride, süslemede sevilerek tasvir edilmiştir (Akkaya 2011: 494 v.d.).

Katalogdaki sikkelerden 5 tanesi ise (Sikke No: 3, 7-10) büst tasvirlidir. Fahreddin Kara Arslan Dönemine ait 3 numaralı sikkede aşınmış olmasına rağmen bir büst görülmektedir. Sikkenin ön yüzündeki Nasır-Lidinillah ibaresi halife Nasır'ı çağırırsa da, Kara Arslan'a atfen dini bir yakıştırma olarak düşünülmektedir. Zira Nasır, Fahreddin Kara Arslan 1174' te vefat ettikten 6 yıl sonra (1180) Abbasi halifesi olmuştur.

7-10 numaralı sikkeler Harput Artukluları'nın kurucusu İmameddin Ebubekir Dönemine aittir. Harput'ta ilk darphanenin onun zamanında inşa edildiği, her ne kadar darp yeri yazmasa da sikkelerinin burada basıldığı konusunda genel kanaat vardır (Artuk ve Artuk 1993: 21; Ünal 1989: 222). Danık' a göre şimdiye kadar yeri tespit edilemeyen Harput darphanesi iç kalede herhangi bir yerde ya da Artuklu Sarayı içindedir (Danık 2001: 58; Danık 1997: 313-334), (Şekil 1).

Şekil 1: Danık' a göre Orta Çağ'da Harput Kalesi'ndeki darphanenin bulunduğu yer (Danık 2001: 29).

Artuklu sikkelerinde genel olarak büst tasviri vardır (Çaycı 2002: 185-194). Artuklu sikkelerinde büst geleneği Grek, Roma ve Bizans, Sasani etkisiyle oluşmuştur. Aynı zamanda Bizans ve I. Haçlı seferleri sonrasında ortaya çıkan Hıristiyan devletçiklerle kurulan ticari ve sosyal iletişimin

ekonomik kayba uğramaması için sikkelerinde onlar gibi büst ya da portre tasvirine de yönelmişlerdir (Uykur 2010b: 159-168). Bu tarz sikke kesimi hâkimiyet ve siyasi otorite anlamına gelmektedir. Yukarıda bahsi geçen Hıristiyan unsurların yanı sıra; henüz geldikleri Anadolu'da kalıcı olmaya çalışan Artuklular ve diğer Türk beylik/devletleri, bu topraklarda yüzyıllar önce yaşamış büyük komutan ve önderlerin hayat hikâyelerini öğrenmiş, onların eserlerinde yer alan figür ve motiflere kendi eserlerinde yer vermişlerdir (Yapı Kredi Yayınları 2009: 103). Örneğin Artuklular, Helenistik Dönemde Büyük İskender ve haleflerinin hükümdarlık alameti olarak taktıkları diademi kullanmış, onlar gibi büst tasvirli sikke darp ettirmişlerdir (Sivrioğlu 2014: 50-71). Necmeddin Alpi, Hüsameddin Timurtaş ve İmameddin Ebubekir gibi hükümdarlar diademli büst betimli sikke darp ettirmişlerdir. Adı unutulmayan hatta efsaneleştirilen komutan ve devlet adamlarının sikkelerinde yer alan portreleri benimsemişler ve böylece kendilerini onların halefi olarak tanımlamışlardır (Hillenbrand 2005: 138). Bununla beraber, Orta Çağ İslam dünyasında Büyük İskender'e duyulan hayranlık çok yoğun olup kendisi mukaddes bir şahıs olarak algılanmıştır (Tekin 2002: 56-64). Öyle ki, Orta Çağ Müslüman müellifleri, Büyük İskender'i Kur'an'da adı geçen Zülkarneyn olarak tanımlamaktadırlar (Kaşgarlı Mahmud 1985a: 90 v.d.; Kaşgarlı Mahmud 1985b: 413 v.d.; Esir 1985: 257; Taberi 1992: 832 v.d.)¹⁶. Dönemin yöneticileri de aynı kanıda olmalıdır. Artuklu hükümdarları, ilgi duydukları ve siyaseten halefi gördükleri Büyük İskender'i dinen de Zülkarneyn olarak benimsemelerinin neticesi olarak sikke darbında onun diademli büst tasvirlerini taklit etmiş ya da benzerlerini kullanmış olabilirler. Ayrıca böylesine yanlış bir bilginin Orta Çağ'da birçok eserde anlatılması, yazarların elde ettikleri bilgilerin rivayet usulüne dayanmasından ve bilginin doğruluğunun teyit edilememesinden kaynaklanıyor olabilir. Rivayet usulünde sözlü geleneğe bağlı olarak anlatılan hikâyeler uzun müddet sonra kaleme alındığı için olayların ve şahısların birbirine karışması normal görülebilir.

Yukarıda bahsi geçen sikkelerin ön yüzlerinde melek ve büst tasvirleri yer alırken, Fahreddin Kara Arslan'a ait 4 numaralı sikkenin ön yüzünde ise herhangi bir yazı/figür görülmemektedir.

SONUÇ

Ağırlıkları 2.72 gr / 13.85 gr, çapları 18 mm / 31 mm arasında değişen sikkelerin hepsi bakır olup ön yüzlerinde; inci dizisi ile çevrelenmiş başı

¹⁶ Bahsi geçen müelliflerin aksine İbn Kesir, Zülkarneyn ile İskender'in aynı şahsiyet olmayacağını; Zülkarneyn'in salih bir kul, İskender'in ise müşrik olduğunu ifade etmektedir (İbn Kesir 1994: 172 v.d.).

haleli melek figürleri, diademli ya da miğferli hükümdar tasvirleri yer alırken, bazen de kenarlarında Kûfi yazı karakterli lejant vardır. Arka yüzlerinde de yine inci dizisi veya kare çerçeve ile sınırlandırılmış Kûfi yazı karakterli lejantlarda şecere, unvan ve halife adı kullanılmıştır.

1, 2, 5 ve 6 numaralı sikkeler melek tasvirli, 3, 7-10 numaralı sikkeler büst tasvirlidir. 4 numaralı sikke ise ön yüzü siliktir. 5-7 numaralı sikkelerde darp yılı yazarken, 3,4, 8-10 numaralı sikkelerde darp yılı siliktir. 1 ve 2 numaralı sikkenin de darp yılı yoktur. Sikkelerin ortak yönü darp yerlerinin belirtilmemesidir.

SİKKE NO	DARP YERİ	DARP YILI	TASVİR	HALİFE	HÜKÜMDAR	DÖNEM
1	—	—	Melek	—	Fahreddin Kara Arslan H.539- 570/M.1144- 1174	HISN-I KEYFA- AMİD ARTUKLULARI H.495- 629/M.1101- 1231
2	—	—	Melek	—		
3	—	Silik	Büst	—		
4	—	Silik	Silik	—		
5	—	H.571/M.1175	Melek	el- Mustazi	Nureddin Muhammed H.570- 581/M.1174- 1185	
6	—	H.576/M.1180	Melek	el-Nasır		
7	—	H.583/M.1185	Büst	el-Nasır	İmameddin Ebubekir H.581- 600/M.1185- 1203	HARPUT ARTUKLULARI H.581- 631/M.1185- 1234
8	—	Silik	Büst	el-Nasır		
9	—	Silik	Büst	el-Nasır		
10	—	Silik	Büst	Silik		

Tablo 2: Katalogda yer alan sikkelerin üzerinde bulunan yazı ve betimlemeler.

Sikkelerin arka yüzleri incelendiğinde 1-4 numaralı sikkelerde halife adları yer almazken, 5-9 numaralı sikkelerde halife adları bulunmaktadır. Bununla beraber; Nureddin Muhammed'e ait 5 numaralı sikkede halife adı el-Mustazi iken, aynı hükümdara ait 6 numaralı sikkede el-Mustazi'nin oğlu el-Nasır'ın adı yazmaktadır. Nureddin Muhammed sikkelerinde iki farklı Abbasi halifesinin olması halife değişikliği olduğu konusunda fikir vermektedir. Nureddin Muhammed'in kardeşi ve Harput Artuklularının kurucusu İmameddin Ebubekir'in 7-9 numaralı sikkelerinde halife olarak el-Nasır'ın adı geçmekteyken, 10 numaralı sikkede halife adı siliktir. Silik olmasına rağmen el-Nasır yazdığı düşünülmektedir. 8-10 numaralı sikkelerin darp yılı silik olmasına rağmen H. 583/M. 1186'da kesilmiştir. Harput Artuklularından şimdiye kadar sadece İmameddin Ebubekir'in sikkelerine ulaşılmış, haleflerinin sikkeleri ise henüz bulunmamıştır (**Tablo 2**).

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, 1-4 numaralı sikkeler Fahreddin Kara Arslan, 5 ve 6 numaralı sikkeler Nureddin Muhammed, 7-10 numaralı sikkeler ise İmameddin Ebubekir Dönemlerine tarihlendirilmiştir. Harput Artuklularının ilk hükümdarı İmameddin Ebubekir'in kendi adına sikke darbi yaptırması da Hısn-ı Keyfa Artuklularından tamamen bağımsız olduğunun bir göstergesidir.

Katalog dışında farklı tiplerdeki Artuklu Dönemi sikkeleri muhtelif yerlerde yapılan resmi kazılarda ele geçmekte ve müzelerde sergilenmektedir. Ancak Harput İç Kale kazılarında şimdilik katalogda yer alan sikke tipleri dışında farklı sikke tipleri ele geçirilmemiştir. Ayrıca, Harput İç Kale'de yapılan kazılarda Fahreddin Kara Arslan öncesine ait Artuklu sikkesi bulunmamıştır. Fahreddin Kara Arslan, Nureddin Muhammed ve İmameddin Ebu Bekir gibi birbirlerinin halefi olan hükümdarlar devrinde, hem ele geçirilen sikkeler hem de aynı dönem içerisinde yapılan inşa ve imar faaliyetleri Artuklular Dönemindeki Harput'ta ticari ve sosyal hareketliliğin bir göstergesidir. Özellikle Fahreddin Kara Arslan Döneminde vergilerin kaldırılması bölge ticareti bakımından rahatlatıcı bir gelişme olarak görülmelidir. Vergi muafiyeti olasılıkla oğlu Nureddin Muhammed zamanında da devam ettirmiştir. Nitekim genel olarak da Artuklular çağdaşı olan devletlere göre en az vergi alan yönetim konumundadır. Bu sayede Artuklu bölgelerine yoğun göç vardır (Alptekin 1991: 415-418)

Son olarak, Anadolu'da henüz hayat bulmuş Müslüman-Türk devlet ve beyliklerinin, yüzlerce yıldır Anadolu'da ikamet etmiş olan Grek, Roma ve Bizans'tan etkilenmesi olağan bir durumdur. Bu Müslüman-Türk devlet ve beylikleri; pergel misali bir ayağı Türk-İslam örf-adetlerine dayalı olmak suretiyle; diğer ayağını Grek, Roma ve Bizans'ın resim sanatından mimarisine kadar uzatmıştır. Söz konusu etkileşim hamuruna kendi muhayyile gücünü de katarak bunları sentezlemiştir. Örneğin Bizans sanatında görülen globus cruciger¹⁷ propaganda betimine karşılık, kadim Türk-İslam cihan hâkimiyeti mefkûresi olan Kızılelma ülküsünü temsili bir kürede metafor olarak kullanmıştır. Harput İç Kale'deki arkeolojik kazılar devam ettiği sürece çıkarılan diğer buluntular gibi sikkelerle ilgili yayınlar da devam edecektir.

Teşekkür

Harput İç Kale kazılarına maddi desteklerinden ötürü Kültür ve Turizm Bakanlığına, DÖSİMM'e, Elazığ Valiliğine, Elazığ İl ve Özel İdaresine, Fırat Üniversitesine, Elazığ Belediyesine, Elazığ İl Kültür Müdürlüğüne,

¹⁷ Dünya hâkimiyetini temsil eden haçlı küre. (Tekin 1999: 213).

Elazığ Müze Müdürlüğüne ve katalogda yer alan sikkelerin bir kısmının okunmasında emeği geçen Dr. Adil Özme'ye teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca 2014-2017 kazı sezonlarında ekibimde yer alan uzman Sanat Tarihiçi, Arkeolog, Antropolog, Mimari Restoratör, usta ve işçi ekibine katkılarından ve özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederim.

Kaynakça

ABU'L FARAC, Gregory (1987), *Abu'l Farac Tarihi*, c. 2, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

AKKAYA, Necla (2011), *Mardin Müzesi'ndeki İslami Dönem Sikkelerinden Örnekler*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Konya.

ALPTEKİN, Coşkun (1991), "Artuklular", *DİA*, c. 3, s. 415-418.

ALPTEKİN, Coşkun (1992a), "Belek bin Behram", *DİA*, c. 5, s. 402-403.

ALPTEKİN, Coşkun (1992b), "Selçuklular Zamanında Harput", *Tarih İçinde Harput*, Elazığ, s. 45-51.

ALTUN, Ara (1978), *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

ANONİM (1982), "Elazığ", *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İl İl; Dünyü Bugünü, Yarını*, c. 4, İstanbul, s. 2474-2582.

ARDIÇOĞLU, Nureddin (1939), "Harput Artukoğulları'na Ait Kitabeler", *Türkiye Mecmuası*, Sayı: 6, 41-48.

ARDIÇOĞLU, Nureddin (1966a), "Harput'ta Artukoğulları Devrine Ait Eserler", *Yeni Fırat Dergisi*, Sayı: 33, Elazığ, s. 12-13.

ARDIÇOĞLU Nureddin (1966b), *Harput Hükümdarı Belek Gazi*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara.

ARDIÇOĞLU, Nureddin (1997), *Harput Tarihi*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara.

ARTUK, İbrahim-ARTUK, Cevriye (1993), *Artukoğulları Sikkeleri*, Sümer Kitabevi, İstanbul.

ARTUK, İbrahim-ARTUK, Cevriye (1971), *İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu*, c. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

ASLANAPA, Oktay (1989), *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

ATAOĞLU, Remzi (1992), "Harput'ta Artuklu İdaresi", *Tarih İçinde Harput*, Elazığ, s. 53-58.

AYDIN, Sercan, Yandım (2008), "Orta Çağ'da Melekler ve Bizans Resim Sanatında Melek Biçimsel Yahya Peygamber İmgesi", *İslam ve Hristiyan*

Sanatında Melekler, Peygamberler ve Azizler, (Ed. Sercan Yandım Aydın), İstanbul, s. 149-170.

AYTAÇ, Gülsüm (2010), "Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'ndeki Artuklu-Selçuklu Seramikleri", *NWSA Journal Social Sciences*, c. 5, Sayı: 4, s. 506-525.

AYTAÇ, İsmail (2017a), "Harput İç Kalesi Kazısı 2014 Yılı Arkeolojik Buluntuları", *Turkish Studies*, c. 12, Sayı: 1, Ankara, s. 191-210.

AYTAÇ, İsmail (2017b), "Harput İç Kalesi Kazıları 2015 Yılı Çalışmaları", 38. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, c. 3, Ankara, s. 563-579.

AYTAÇ, İsmail (2017c), "Harput İç Kale Kazılarında 2014-2015 Sezonunda Bulunan Bizans Dönemi Sikkeleri", *NWSA Journal Social Sciences*, c. 12, Sayı: 3, s. 140-153.

BEZER, Gülay Ögün (1997), "Harput'ta Bir Türkmen Beyliği Çubukoğulları", *Bellekten*, c. LXI, Sayı: 230, Ankara, s. 67-92.

BRUUN, Patrick M. (1966), *Roman Imperial Coinage Constantine and Licinius AD 312-337*, Vol. VII, (RIC), Spink and Son Ltd., London

BULDUK, Abdülğani (2004), *El-Cezire'nin Muhtasar Tarihi*, (Yay. Haz. Mustafa Öztürk ve İbrahim Yılmazçelik), Fırat Üniversitesi, Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ.

BUTAK, Behzad (1947), *XI. XII. ve XIII. Yüzyıllarda Resimli Türk Paraları*, Pulhan Matbaası, İstanbul.

ÇAYCI, Ahmet (2002), "Artuklu Sikkelerinde Hükümdar Tasvirleri", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2011 Bildiriler*, İzmir, s. 185-194.

ÇELİK, Aydın-YILDIRIM, Taner (2013), "İlk İslam Fetihlerinden Beylikler Dönemine Harput", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, c. 2, (Ed. Enver Çakar), Elazığ, s. 545-560.

ÇETİN, Osman (2016), *Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa.

ÇORUHLU, Yaşar (2010), *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınevi., İstanbul.

DANIK, Ertuğrul (1996), "Orta Çağ'da Harput Yüzey Araştırması 1995", *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, c. 1, Ankara, s. 339-368.

DANIK, Ertuğrul (1997), "Harput Kalesi" *Vakıflar Dergisi*, Sayı: XXVI, Ankara, s. 313-334.

DANIK, Ertuğrul (2000), "Harput Artuklu Sarayı", *IV. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 24-27 Nisan 2000*, (Yay. Haz. Yüksel Sayan), Van, s. 103-111.

DANIK, Ertuğrul (2001), *Orta Çağ'da Harput*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

DEMİR, Bülent-ABAY, Eşref ve SEVİN, Veli (2016), "Harput Kabartması Anadolu Uygarlıklarına Yeni Bir Katkı", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı: 153, İstanbul, s. VII-XVI.

DEMİRKENT Işın (1987), *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi 1118-1146*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

DENİZ, Bekir (2007), "Alay Han", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ankara, s.51-76.

DURUKAN, Aynur (2005), "Harput Ulu Camii'nin Düşündürdükleri", *Dünü ve Bugünüyle Harput*, c. 1, Ankara, s. 305-337.

EAGLETON, Catherine- WILLIAMS, Jonathan (2011), *Paranın Tarihi*, (Çev. Fadime Kâhya), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

ERKOÇOĞLU, Fatih (2006). "Abdülmelik b. Mervan'ın Para Reformu", *İSTEM Dergisi*, Sayı: 8, Konya, s. 171-186.

GALİB, İsmail (1311), *Meskûkât-ı Türkmaniye Kataloğu*, Mehran Matbaası, Konstantiniyye.

GÖKYAY, Orhan Şaik, (2002), "Kızılelma" *DİA*, c. 25, s. 559-561.

HILLENBRAND, Robert (2005), *İslam Sanatı ve Mimarlığı*, (Çev. Çiğdem Kafescioğlu), Homer Kitabevi, İstanbul.

İBN BİBİ (1996), *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname)*, c. 1, (Haz. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İBN KALANİSİ (2015), *Şam Tarihine Zeyl I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, (Çev. Onur Özatağ), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

İBN KESİR (1994), *El Bidaye ven'n Nihaye Büyük İslam Tarihi*, c. 2, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul.

İBNÜ'L ESİR (1985), *El Kamil Fi't Tarih Tercümesi*, c. 1, (Çev. Ahmet Ağırakça, Yunus Apaydın, Abdülkerim Özaydın v.d.), Bahar Yayınları, İstanbul.

İBNÜ'L ESİR (1987a), *El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi*, c. 10, (Çev. Abdülkerim Özaydın), Bahar Yayınları, İstanbul.

İBNÜ'L ESİR (1987b), *El-Kamil Fi't Tarih Tercümesi*, c. 11, (Çev. Abdülkerim. Özaydın), Bahar Yayınları, İstanbul.

İBNÜ'L ESİR (1987c) *El Kamil Fi't-Tarih Tercümesi*, c. 12, (Çev. Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özaydın), Bahar Yayınları, İstanbul.

KAMAL AL DİN İbn al Adim (2011), *Bugyat At-Talab Fi Tarih Halab Selçuklularla İlgili Haltercümeleri*, (Yay. Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- KAŞGARLI MAHMUD (1985a), *Divanü Lugat'it Türk Tercümesi*, c. 1, (Çev. Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KAŞGARLI MAHMUD (1985b), *Divanü Lugat'it Türk Tercümesi*, c. 3, (Çev. Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KAYHAN, Hüseyin (2008), "Fahreddin Kara Arslan Devri Artuklu Tarihi", *Bellekten*, c. LXXII, Sayı: 263, Ankara, s. 53-72.
- KIRPIK, Güray (2009), "Artuklu Haçlı Münasebetleri (1098-1124)", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 29, Sayı: 1, Ankara, s. 243-256.
- LANE, Poole, Stanley (1875), *Coins of the Urtuki Turkuman*, Corpus Christi College, Oxford, London.
- MAHİR, Banu. (2000), "Elinde Altın Küre (Kızıl Elma) Tutan Osmanlı Sultan Portreleri", *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, 4-7 Kasım, 1997*, c. 2, , Ankara, s. 91-98.
- MERÇİL, Erdoğan (1991), *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- METİN, Tülay (2013), *Selçuklular Döneminde Malatya*, Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
- MORRISON, Cécile (2002), *Antik Sikkeler Bilimi Nüvizmatik Genel Bir Bakış*, (Çev. Zeynep Çizmeli Öğün), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- OSTROGORSKY, Georg (1991), *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret İşiltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZEK, Ali-KARAMAN, Hayrettin, TURGUT, Ali v.d. (Çev.), (1993), *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Diyanet Vakfı yayınları, Ankara.
- ÖZME, Adil (1993), *Malatya Müzesi'ndeki İslam Dönemi Sikkeleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1964), *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi Selçuklular ve Anadolu Beylikleri*, c. 2, Hayat Kitapları, İstanbul.
- PARLA, Canan (2005). "Diyarbakır Surları ve Kent Tarihi", *Metu Journal of the Faculty of Architecture*, c. 22 Sayı: 1, Ankara, s. 57-84.
- PARLAR, Gündegül (2001), *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- PARLAR, Gündegül (2005), "Artuklu Sikkelerinde Figüratif Unsurlar", *Dünü ve Bugünüyle Harput, Tarih, Edebiyat, Şiir, Folklor*, c. 1, Elazığ, s. 357-364.
- SEVİM Ali (2014), *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

SEVİM, Ali-MERÇİL, Erdoğan (2014), *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

SEVİM, Ali- YÜCEL, Yaşar (1989), *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

SEVİN, Veli-SEVİN, Necla Arslan ve KALSEN, Haydar (2011), *Harput Kale Mahallesi Osmanlı Yaşamı*, Ege Yayınları, İstanbul.

SEVİN, Veli-SEVİN, Necla Arslan ve AŞAN, Muhammet Beşir (2013), "Harput Kalesi Arkeolojik Kazı Çalışmaları", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, c. 2, (Ed. Enver Çakar), Elazığ, s. 798-799.

SİVRİOĞLU, Ulaş Töre (2014), "Orta Çağ İslam Sikkelerinde Helen, Roma-Bizans Etkisi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c. 1, Sayı: 2, s. 50-71.

SPENGLER, William, F.-SAYLES, Wayne, G. (1992) *Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography The Artuqids*, Vol. 1, Lodi, Wisconsin, Clio's Cabinet.

SUNGUROĞLU, İshak (1958), *Harput Yollarında*, c. 1, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul.

SÜMER, Faruk (1990), *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

ŞENGÜN, M. Taner (2012), *Harput Platosu'nda Doğal Ortam İnsan İlişkileri ve Doğal Çevre Planlaması*, Korza Yayıncılık, Ankara.

TABERİ (1991), *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, c. 3, (Çev. Zakir. Kadiri Ugan ve Ahmet. Demir), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

TEKİN, Oğuz (1999), *Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

TEKİN, Oğuz (2002), "Eskiçağ'dan Orta Çağ İslam Dünyasına Miras Büyük İskender", *Toplumsal Tarih*, c. 17, Sayı: 97, İstanbul, s. 56-64.

TEKİN, Oğuz (2007), "Harput Kazısından Bir Danişmendli Sikkesi", *Toplumsal Tarih*, Sayı, 164, İstanbul, s. 49-51.

TEKİN, Oğuz (2009), "Sikke", *DİA*, c. 37, s. 179-184.

TOZER, Henry Fanshawe (1881), *Turkish Armenia and Eastern Asia Minor*, Green and Co, London.

TULAY, Ahmet Semih (2001), *Genel Nüvizmatik Sözlüğü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

TURAN Osman (1980), *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.

TURAN Osman (2016), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

TURAN, Refik (1992), "Anadolu'nun Gazi Unvanlı İlk Türk Beyleri", *Tarih İçinde Harput*, Elazığ, s. 65-70.

URFALI MATEOS (2000), *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Çev. Hrant D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

USTA, Aydın (2002), "Artuklular ve Haçlılar (Haçlıların Bölgeye Gelişlerinden Belek'in Ölümüne Kadar 1098-1124)", *Tarih Dergisi*, c. 37, İstanbul, s. 357-374.

UYKUR, Ramazan (2010a), *Artuklu Sikkelerinde Yazı ve Süsleme Kompozisyonu*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi), Ankara.

UYKUR, Ramazan (2010b), "Artuklu Sikkelerinde Figürlü Süslemenin Dinsel Bir İmge Olarak Vurgulandığı Kompozisyonlar", *Anadolu ve Çevresinde Orta Çağ*, c. 4, Ankara, s. 159-168.

ÜNAL, Mehmet Ali (1989), *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu, Yayınları, Ankara.

ÜNAL, Rahmi Hüseyin (2007), "İncir Hanı", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ankara, s. 305-320.

ÜREMİŞ, Ali (2005), *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, Babil Yayıncılık, Ankara.

YAPI KREDİ YAYINLARI (1994), *Asya'dan Anadolu'ya İnen Rüzgâr Beylikler Dönemi Sikkeleri*, Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergileri c. 3, (Yay. Haz. Şennur Şentürk ve Brian Johnson), İstanbul.

YAPI KREDİ YAYINLARI (2009), "Güç ve Hükümdar Sembolü Hükümdar Portreleri", *Sikkeler Ne Anlatır? Orta Çağ Anadolu Sikkelerinde Simgeler ve Çok Kültürlülük*, (Ed. Ersel Topraktepe), İstanbul, s. 103-120.

YAZICI, Nesimi (2014), *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

YAZICIZADE, Ali (2009), *Tevarih-i Al-i Selçuk, Selçuklu Tarihi*, (Haz. Abdullah Bakır), Çamlıca Yayınları, İstanbul.

KATALOG*

HISN-I KEYFA-AMİD ARTUKLULARI (H. 495-629/M. 1101-1231)

Fahreddin Kara Arslan
(H. 539-570/M. 1144-1174)

Sikke No: 1

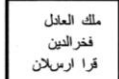
Öy.: Sağa dönük ve kitona giyinmiş Victoria, bir elinde "VOT XXX" yazılı levha, diğer elinde bir dal; etrafındaki yazı silik.

Ay.: bin Davud
ملك المالك
لم العدل
فخر الدين
bin Artuk
bin Davud
el-Melik el-A
lim el-Adil
Fahreddin
Kara Arslan

Env. No: HK/14-23, 1.B./B-1, -95 cm, 28 mm, 10 gr, AE, darp yeri ve kesim yılı yok.

Sikke No: 2

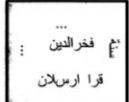
Öy.: Noktalı çember içinde başı haleli melek. Sol üstte, الامم (el-İmam).

Ay.: ملك العدل
فخر الدين
قرا ارسلان
Melik-ül Adil?
Fahreddin
Kara Arslan

Et. No: HK/14-60, 4.B./ A-1, -3.70 m, 18 mm, AE, darp yeri ve kesim yılı yok.

Sikke No: 3

Öy.: Noktalı çember içinde büst. Sol üstte, ...ال نصر لدين الله... (...el-Nasır Lidinillah?..).

Ay.: ...
فخر الدين
قرا ارسلان
...
Fahreddin?
Kara Arslan
senete

Env. No: HK/16-52, 1.B./B-2/M-II, -2.70 m, 22 mm, 3.1 gr, AE, darp yeri yok; kesim yılı silik.

* Katalogda yer alan sıralama ve teknik kısaltmalar: Et./Env. No: Etüt/Envanter Numarası, bölge ve plan kare adı, kod, çap, ağırlık, cinsi. Kısaltmalar: M/O.M.: Mekan/Ortak Mekan, Y.: Yüzey, AE: Bakır, Öy.: Ön yüz, Ay.: Arka yüz.

Sikke No: 4

Öy.: Silik.
Ay.: Ay.

senete
Melik-ül Umera?
Fahreddin
Kara Arslan
Hamsemie ?

Env. No: HK/16-38, 5.B./ F-1/F-2/ O. M., -1.30 m, 21 mm, 2.7 gr, AE, darp yeri yok; kesim yılı silik.

Nureddin Muhammed
(H. 570-581/M. 1174-1185)

Sikke No:5

Öy.: Noktalı çember içinde haleli melek tasviri. Kanadın biri yukarı, diğeri aşağı doğru. Her iki yanda خمسمائة و سبعين و سنة (senete ahad ve sebin ve hamsemie). Boynundan aşağı ve kollarının arasından sarkan rulo/parşömen.

Ay.: Ay.

el-Mustazi
Melik-ül Umera Muhammed
bin Kara Arslan bin
Davud bin Sökman
bin Artuk Nasır
Emir-ül Mü'minin
el-İmam

Env. No: HK/14-24, 3.B./ A-3, -80 cm, 31 mm, 13. 8 gr, AE, darp yeri yok; kesim yılı H. 571/ M. 1175.

Sikke No: 6

Öy.: Noktalı çemberin içinde kanatlarından biri yukarı, diğeri aşağı pozisyonunda ve antropomorfik betimli meleklerin taşıdığı tahtta oturan hükümdar sağ eliyle küre tutmakta, diğer eli sol dizine dayalı, başında miğfer. Tahtın üst kısmında saadet düğümü. Sağda ve solda, خمسمائة و سبعين و سنة (seneti sitte ve sebin ve hamsemie).

Ay.: Ay.

el-Nasır
Lâîmîllah
Melik-ül Umera Muhammed
bin Kara Arslan bin
Davud bin Sökman
bin Artuk Nasır
Emir-ül Mü'minin
min'in el-İmam

Env. No: HK/16-46, 1.B/C-1/C-2 /O. M., -1.80 m, 30 mm, 10. 5 gr, AE, darp yeri yok;
kesim yılı H. 576/M. 1180.

HARPUT ARTUKLULARI (H. 581-631/M. 1185-1234)

İmameddin Ebubekir
(H. 581-600/M. 1185-1203)

Sikke No: 7

Öy.: Noktalı çember içinde sola dönük ve profilden betimlenen diademli hükümdar büstü.

Ay.:

selese semanım
Melik-ül Umera
Ebubekir bin
Kara Arslan
bin Artuk el-Na
sır Lidinillah
senete

Env. No: HK/16-48, 1.B/C-3/M-I, -2.25 m, 23 mm, 3 gr, AE, darp yeri yok; kesim yılı
H. 583/M. 1185.

Sikke No: 8

Öy.: Sikke No: 7 gibidir.

Ay.:

Melik-ül Umera
Ebubekir bin
Kara Arslan
bin Artuk el-Na
sır Lidinillah
senete

Et. No: HK/14-20, 3.B/A-2, -1.40 m, 21 mm, 4 gr, AE, darp yeri yok; kesim yılı silik.

Sikke No: 9

Öy.: Noktalı çember içinde sola dönük ve profilden betimlenen diademli hükümdar büstü.

Ay.:

Melik-ül Umera
Ebubekir bin
Kara Arslan
bin Artuk el-Na
sır Lidinillah

Env. No: HK/17-131, 2. B/Y., 20 mm, 4.18 gr, AE, darp yeri yok; kesim yılı silik.

Sikke No: 10

Öy.: Sikke no 9 gibidir.

Ay.: Silik.

Et. No: HK/17-5, 1. B/D-5/M-II, 1439. 59 m, 21 mm, 3.62 gr, AE, darp yeri yok;
kesim yılı silik.

